

Malcolm Gladwell

KIVÉTELESEK

Malcolm Gladwell

KIVÉTELESEK

A siker másik oldala

A fordítás alapja:
Malcolm Gladwell: *Outliers: The Story of Success*.
Little, Brown and Company, 2008

© Malcolm Gladwell, 2008

Fordította © Márton Róza Krisztina, 2009

Szerkesztette: Falcsik Mari

Borítóterv: lobotworks

HVG Könyvek
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Falcsik Mari

ISBN 978-963-304-921-1

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképezési úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Szauer Péter

www.hvgkonyvek.hu

Nyomdai előkészítés: Kedves László

Nyomás: Central Dabasi Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Balizs Attila

Daisynek

Tartalom

bevezetés: A rosetói rejtély	11
„Ezek az emberek egyszerűen az öregségbe haltak bele! Ennyi.”	

I AZ ISTEN LÁBA

első fejezet: A Máté-effektus	23
„Mert mindenkinek, a' kinek van, adatik, és megszorítottatik; a' kinek pedig nincsen, attól az is elvétetik, a' mije van.”	
második fejezet: A 10 000 órás szabály	45
„Hamburgban naponta nyolc órán át kellett szünet nélkül játszanunk.”	
harmadik fejezet: A zsenikkel az a baj... 1. rész	81
„Egy kisleány magas intelligenciahányadosa nem jelent túl sokat, ha egy egész iskolányi okos kisleánnyal van dolgunk.”	

negyedik fejezet: A zsenikkel az a baj... 2. rész..... 108

„A hosszadalmasan elhúzódó
tárgyalás végén arra jutottak, hogy Robert
feltételesen szabadról maradhat.”

ötödik fejezet: Joe Flom esetének
három tanulsága 135

„Mary kapott egy negyeddollárt.”

II ÖRÖKSÉGEK

hatodik fejezet: Harlan, Kentucky..... 187

„Halj meg úgy, mint egy férfi,
ahogy a bátyád halt meg!”

hetedik fejezet: A légi katasztrófák etnikai alapú
magyarázata..... 206

„Kapitány, a meteorológiai radar már
eddig is nagy segítségünkre volt.”

nyolcadik fejezet: Rizsföldek és matektesztek..... 263

„Aki képes pirkadat előtt kelni az év 360 napján,
az gazdaggá fogja tenni a családját.”

kilencedik fejezet: Marita döntése 292

„Mostanában már csak KIPP-es
gyerekekkel barátkozom.”

zárszó: Jamaicai történet..... 315

„Amikor a félvér utódok megszülettek,
azokat már felszabadították.”

Köszönetnyilvánítás	333
A szerzőről	336
Felhasznált irodalom és jegyzetek	337
Név- és tárgymutató	351

bevezetés

A rosetói rejtély

„Ezek az emberek egyszerűen
az öregségbe haltak bele! Ennyi.”

1

Roseto Valfortore az Appenninek előhegységeiben bújik meg, Rómától 160 km-re délkeletre, az itáliai Foggia tartományban. A kisváros, a középkori települések mintájára, egy központi, négyzet alakú tér köré szerveződött. A négyzet egyik oldalán a Palazzo Marchesale, az egykor nagy földbirtokokkal rendelkező Saggese család palotája áll. A másik oldalon árkádsor vezet a *Madonna del Carmine*, azaz a Karmel-hegyi Boldogasszony templomához. Körben pedig kétszintes, piros cseréptetős kőházikókkal szegélyezett, keskeny kőlépcsők szaladnak fel a domboldalra.

Roseto lakosai – nevük olaszul: *paesani* – évszázadokig márványt bányásztak a környező hegyek kőfejtőiben, vagy a település alatt teraszosan kiképzett földeket művelték meg. Reggelente 6–8 km-t gyalogoltak lefelé, majd este megtették ugyanezt a nagy utat, felfelé. Nehéz életük volt. A kisváros lakossága szinte teljes tudatlanságban és keserves nyomorban élt. Egészen a 19. századig szinte

semmi remény nem volt a változásra és a felemelkedésre, ám akkor Rosetóba is eljutottak az ígéret földjéről, az óceánon túli hatalmas országról szóló mendemondák.

1882 januárjában tizenegy rosetói – tíz férfi és egy fiú – kelt útra, és hajóval New Yorkba utaztak. Első amerikai éjszakájukat egy kocsmá padlóján töltötték a Mulberry Streeten, Manhattan Kis-Itália nevű negyedében. Utána merészen nyugatnak vették az irányt, és végül mintegy 150 km-rel arrébb találtak is munkát: palabányásznak álltak a pennsylvaniai Bangor városának közelében. A következő évben újabb 15 rosetói kerekedett fel, hogy kivándoroljon Itáliából Amerikába, és jó néhányan közülük szintén Bangorban kötöttek ki, ahol csatlakoztak palát bányászó honfitársaikhoz. A kivándorlók leveleikben rendre beszámoltak az otthoniaknak az Újvilágban rejelő csodás lehetőségekről, és hamarosan egyre több rosetói csomagolta össze a motyóját, hogy szerencsét próbáljon Pennsylvániában. Végül az eleinte szerényen csörgedező kivándorlás hatalmas hullámmá dagadt. 1894-ben már nem kevesebb mint 1200 rosetói őslakos folyamodott amerikai útlevélért; az ősi városkában egész utcák néptelenedtek el.

A betelepült rosetóiak elkezdték felvásárolni a Bangor közelében fekvő dimbes-dombos, sziklás területeket, amelyeket szekerek vágta meredek kerékcsapás kötött össze a várossal. Kétszintes, palatetős kőházikókat építettek, szorosan egymás mellé, a domboldalra fel- és leszaladó keskeny utcácskák mentén. Építettek egy templomot is, amelyet a Karmel-hegyi Boldogasszonynak ajánlottak, a főutcát pedig, ahol a templom állt, a nagy olasz nemzetegyesítő után Garibaldi útnak keresztelték el. Eleinte Új-Itáliának nevezték a városukat, de hamarosan átkeresztelték Rosetóra, ami nagyon is helyénvalónak látszott,

lévén hogy szinte a teljes lakosság ugyanabból az olasz városkából származott.

1896-ban egy tevékeny és lelkes ifjú egyházi, Pasquale de Nisco atya lett a Karmel-hegyi Boldogaszony templom papja. De Nisco spirituális gyülekezetet kovácsolt a hívekből, és számos egyházi ünnepet szervezett. Arra bátorította a városka lakóit, hogy tisztítsák meg, tegyék művelhetővé a környező földeket, termesszenek hagymát, babot, krumplit és dinnyét, és ültessenek gyümölcsfákat a házuk mögött húzódó hosszú parcellákon. Magokat és hagymákat szerzett nekik; a város életre kelt. A rosetóiak disznót hizlaltak a hátsó udvarokban, és bort készítettek saját termésű szőlőjükből. Megjelentek az iskolák, a parkok, zárda is épült, temetőt is nyitottak; a Garibaldi úton pedig szatócsboltok, pékségek, éttermek és kocsmák nyíltak. Több mint egy tucat műhely létesült, ahol blúzokat varrtak a konfekcióruházati piacra. A szomszédos Bangor lakossága túlnyomórészt Angliából és Walesből származott; a másik szomszédos városban leginkább németek éltek. Ha belegondolunk, hogy angolok, németek és olaszok akkoriban milyen ferde szemmel néztek egymásra, nem csoda, hogy Roseto továbbra is kizárólagosan a rosetóiaké maradt. Az 1900-as évek első évtizedeiben Roseto utcáin andalogva csak és kizárólag olasz szót hallhattunk volna, és nem is akármilyen olasz szót, hanem pontosan azt a déli, foggiai dialektust, amelyet az itáliai Rosetóban is beszéltek. A pennsylvaniai Roseto a saját elszigetelt és öntörvényű kis világában élte az életét, a környező városok lakóinak pedig halvány fogalmuk sem volt Roseto létezéséről – és ez így is maradt volna, ha nem jelenik meg a színen Stewart Wolf.

Wolf belgyógyász szakorvos volt, az emésztés és az emésztőrendszer specialistája, és az Oklahomai Egyetem

orvosi karán tanított. A nyarakat egy pennsylvaniai farmon töltötte, nem messze Rosetótól – ami természetesen nem sokat jelent, mivel Roseto annyira elzárkózott a saját világába, hogy még a közvetlen szomszédai sem hallottak soha harangozni róla.

„Egy pennsylvaniai nyaralásunk alkalmával, valamikor az 1950-es évek végén, felkértek, hogy tartsak előadást a helyi orvosközösség előtt – írja dr. Wolf a Rosetóról szóló visszaemlékezéseiben. – Az előadásom után az egyik helyi orvos meghívott egy sörre. Amíg az italokra vártunk, a doktor elmondta nekem, hogy már vagy tizenhét éve praktizál ebben a körzetben, a vidék minden részéből érkeznek hozzá betegek, de még soha nem találkozott egyetlen olyan rosetóival sem, akinek szívpanaszai lettek volna 65 éves kora előtt...”

Dr. Wolfot nagyon mehökkentették az orvos szavai. Ne feledjük, mindez az 1950-es években történt, a koleszterincsökkentő gyógyszerek és szívbetegségeket megelőző drasztikus kúrák korszakának beköszöntését évekkel megelőzve! Akkoriban a szívroham volt az Egyesült Államok pestise: az infarktus vezette a 65 év alatti férfiak körében bekövetkezett halálozások listáját. Józan ésszel felfoghatatlannak tűnt az idő tájt, hogy valaki orvos létére nem találkozott még szívinfarktussal.

Dr. Wolf elhatározta, hogy a végére jár a dolognak. Oklahomai tanítványai és kollégái segítségét kérte, majd nekiálltak összegyűjteni a városka lakóinak halotti bizonyítványait, olyan régre visszamenően, amennyire csak lehetett. Kielemezték az orvosi feljegyzéseket, kórtörténeteket tártak fel, aprólékos családfákat állítottak össze.

„Volt dolgunk bőven – emlékszik vissza dr. Wolf. – Úgy döntöttünk, hogy előzetes felmérő vizsgálatokat végzünk. 1961-ben kezdtük. A polgármester nagyon készséges volt,

megígérte, hogy a nővérei mindenben segíteni fognak nekünk. A polgármesternek négy nővére volt! Azt is megígérte, hogy a városi tanácssterem is bármikor a rendelkezésünkre áll. Megkérdeztem tőle, hogy akkor hol fogják tartani a gyűléseket. Mire a polgármester azt válaszolta, hogy azokat aztán igazán elhalaszthatják későbbre... A hölgyek tehát hordták nekünk az ebédet, mi pedig az e célra kialakított apró fürkékben végeztük a vérvételt és az EKG-vizsgálatokat. Kicsivel utána tárgyaltam a hatóságokkal, és nyárra megkaptuk az iskola épületét is. Roseto teljes lakosságát felkértük, hogy jöjjenek el a kivizsgálásra.”

Megdöböntő eredmények születtek! Rosetóban gyakorlatilag senki sem halt meg 55 éves kora előtt szívrohamban, sőt! – senki sem szenvedett szívpanaszoktól ennél az életkornál korábban. A 65 év feletti férfiak körében szívroham miatt bekövetkezett elhalálozások aránya durván a fele volt az Egyesült Államokban tapasztalható átlagnak. Továbbá a más, bárminemű okból bekövetkezett halálozási arány is 30–35%-kal alatta maradt az országosan jellemző értékeknek.

Dr. Wolf oklahomai szociológus barátja, John Bruhn segítségét kérte, aki nyomban oda is utazott Rosetóba.

„Medikusokat és szociológushallgatókat alkalmaztunk interjúk készítésére; sorban bekopogtattunk minden rosetói házba, és elbeszélgettünk minden egyes 21 évesnél idősebb rosetói lakossal – meséli Bruhn a visszaemlékezéseiben, s bár mindez majdnem ötven évvel a könyv megjelenése előtt történt, írása hangját még mindig ugyanaz a lelkesedés fűti, amikor beszámol az eredményeiről. – Nem voltak öngyilkosságok, nyoma sem volt alkoholizmusnak vagy gyógyszerfüggőségnek, és nagyon alacsony volt a bűnözés. Senki sem szorult szociális segélyre. Akkor megnéztük, mi a helyzet a gyomorfekélyvel. Nos, az sem

volt senkinek! Ezek az emberek egyszerűen az öregségbe haltak bele! Ennyi.”

Wolf doktor szakmájában létezik egy kifejezés a rosetóihoz hasonló esetek jellemzésére. Az olyan esetekére, amelyek kívül esnek a hétköznapi tapasztalaton, ahol a megszokott szabályok nem érvényesek – nos, Roseto nem más, mint ennek egy szép példája. Roseto a kivételesek közül is kiemelkedő, *kimagasló kivétel*. Játékos kifejezéssel élve: „kivételes kivétel”.

2

Wolf doktor eleinte valamilyen speciális étrendre gyanakodott. Úgy gondolta, hogy a rosetóiak még az Óvilágból hozhattak valamilyen hagyományos jó táplálkozási szokást, amit máig követnek, ezért egészségesebbek, mint a többi amerikai. De gyorsan kiderült, hogy ez a feltevés téves: az amerikai rosetóiak disznósírral főztek, ami sokkal egészségtelenebb, mint az olívaolaj, amit valaha az itáliai őshazában használtak. Az olasz pizza vékonyka, jól átsült tésztalepény, némi sóval, olajjal és talán egy kis paradicsommal, ajókával vagy hagymával – ehhez képest a pennsylvaniani pizza vastag és szíjas kenyértészta, sok kolbásszal, pepperonival, szalámival, szalonnával és néha tojással. Az édességek, mint a *biscotti* vagy *taralli*, az Óvilágban csak karácsonykor és húsvétkor kerültek az asztalra – nos, ezeket egész éven át bármikor feltálalták és fogyasztották az egyesült államokbeli Roseto házaiban. Amikor Wolf doktor elvégezte a jellegzetes rosetói étkezési szokások táplálkozástudományi elemzését, azt találta, hogy a zsírból származó kalóriabevitel mellbevágóan magas – pontosan 41%. A pennsylvaniani Roseto egyálta-

lán nem olyan város volt, amelynek lakosai hajnalhasadtával keltek, jógáztak, majd lendületesen kocogtak vagy 15 km-t – ellenben rengeteget dohányoztak, és nagyon sokan küszködtek az elhízással is.

Ha a táplálkozási szokások és az életmód nem adnak magyarázatot a jelenségre, akkor nézzük meg, mi a helyzet a génekkel! A rosetóiak valamennyien ugyanabból az itáliai városkából kivándorolt emberek kis közösségének leszármazottai voltak, ezért dr. Wolf arra gondolt, hogy esetleg valamely sajátos és nagy ellenálló képességet biztosító örökletes adottság óvja meg őket a különböző betegségektől. Felkutatta hát a rosetóiak rokonságát, akik az Egyesült Államok más területein éltek, hogy kiderítse, vajon ők is olyan irigylésreméltóan jó egészségnek örvendenek-e, mint a pennsylvaniai kuzinok – de nem: a Pennsylvaniától távolabb élő emigráns rokonság nem örvendett különösebben jó egészségnek.

Ezek után magának a régióknak az alapos vizsgálata következett, ahol a rosetóiak éltek. Arra gondoltak, hogy talán Észak-Pennsylvania lankás tájaiban rejlik a magyarázat – mármint hogy az, ha valaki ott él, netán kifejezetten jót tesz az egészségnek. A Rosetóhoz legközelebb eső város a hegy lábánál fekvő Bangor, a másik pedig a néhány kilométerrel arrébb fekvő Nazareth. Akkoriban mindkettő közel azonos méretű volt Rosetóval, és mindkét várost ugyanaz a fajta, keményen dolgozó, európai gyökerű lakosság népesítette be. Wolf doktor átfésülte mindkét városban az orvosi feljegyzéseket. A 65 év feletti férfiak esetében a halálozási ráta mindkét városban a háromszorosra volt a rosetói eredményeknek. Megint zsákutca.

Wolfnak lassan derengeni kezdett, hogy a rosetói rejtély kulcsa nem a táplálkozási szokásokban, az örökletes tulajdonságokban vagy a régió adottságaiban keresendő: *a rose-*

tói rejtély kulcsa egészen egyszerűen maga Roseto. Bruhn és Wolf a városkában sétálgatva arra is rájött, hogy mi a kulcs. Látták, hogy a rosetóiak milyen sokat szomszédolnak, gyakran megállnak olaszul fecserészni az utcán, és közösen főzőcskéznek a hátsó udvarokban. Felfedezték a kiterjedt családi kötelékeket, amelyek mentén a városka közössége szerveződött. Felfedezték, hogy egy fedél alatt gyakran három generáció lakik együtt, és hogy milyen tisztelettel övezik a nagyszülőket. Elmentek misére a Karmel-hegyi Boldogasszony templomba, és megtapasztalták a közösség és a békesség légkörét. Nem kevesebb mint 22 különböző civil szervezetet számoltak össze egy városban, amelynek lakossága nem haladta meg a 2000 főt. Magukba szívták azt a különleges, egyenlőségen alapuló közösségi érzést, ami megkülönbözteti a valós gazdagságot a sikeresség fitogtatásától, és ami segít a sikerteleneknek abban, hogy kudarcaik tapintatosan a háttérben maradjanak.

A rosetóiak sikerrel telepítették át a délolasz paesani-kultúrát Észak-Pennsylvaniába, és olyan erős, védelmező és megtartó közösséget hoztak létre, amely megóvta őket a modern világot fenyegető problémáktól. A rosetóiak azért voltak egészségesek, mert onnan származtak, *ahonnan*, és mert abban a kicsike hegyvidéki városkában olyan világot teremtettek maguknak, *amilyet*.

„Emlékszem az első rosetói látogatásomra. Csak bámultam a nagy, háromgenerációs családokat, a közös ebédeiket, a pékségeket, az utcákon fel s alá korszózó vagy a padokon üldögélő, kvaterkázó embereket, a varrodákban az ott dolgozó nőket, és a bányákban palát fejtő férfiakat – meséli a könyvükben Bruhn –, és azt mondtam magamban: nahát, ez maga a csoda!”

Természetesen, amikor Bruhn és Wolf először tárták a nyilvánosság elé a tapasztalataikat és a gyógyító közösségről szóló elméletüket, erős ellenkezéssel és hitetlenkedéssel találkoztak. Konferenciákra jártak, ahol kortársaik hatalmas és bonyolult ábrákat, takaros rubrikákba rendezett adatok tömkelegét mutatták be a különböző gének és élettani folyamatok szerepéről. Ehelyett Bruhn és Wolf annak jótékony hatásáról tartottak előadást, hogy az emberek megállnak egy kis tereferére az utcán, vagy hogy három generáció él egy fedél alatt. A hosszú élet – az akkori ismeretek szerint – javarészt annak függvénye volt, hogy milyenek vagyunk, azaz milyen génállománnyal rendelkezünk. Emellett természetesen fontosnak tartották azt is, hogy milyen döntéseket hozunk – mit eszünk, milyen gyakran tornázunk, és milyen hatékonyan gondoskodik rólunk az egészségügyi rendszer. Soha senkinek sem jutott volna eszébe, hogy az egészséget a *közösség* terminusaival közelítse meg.

Wolf doktorra és John Bruhnra várt a feladat, hogy rávezesse az egészségügyi intézményeket és a szakembereket a szívroham egészen új megközelítésére: rá kell ébredniük, hogy soha nem fogják megérteni, hogyan maradhat teljességgel mentes a szívrohamhoz vezető betegségektől valaki, ha az illetőre csakis elszigetelt személyként tekintenek, ha csak individuális döntéseit és viselkedéseit veszik számításba. Mert az egyén *mögé* kellene nézniük! Tekintetbe kell venniük a kultúrát is, amelyhez az egyén tartozik, tekintetbe kell venniük nemcsak a barátait és a rokonait, de a várost is, ahonnan a családja származik! Méltányolniuk kell azt a szempontot, hogy milyen világban él és milyen emberek veszik körül, mert ezek a tényezők mélyen meghatároznak bennünket. Én azt szeretném,

ha ez a könyv ugyanúgy megváltoztatná a sikerrel kapcsolatos szemléletünket, mint ahogy Stewart Wolf doktor rosetói vizsgálatait és merőben új következtetései megváltoztatták annak idején a szívroham rizikófaktorainak megítélését!